**BEYKENT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**
*"Aşırılıklar Çağı"nın Mirası:*
*Hobsbawm'ın Tarih Anlayışı Çerçevesinde Savaşın Dönüşümü*
**Begüm Kurtuluş**
Volume 8 (2) 2015, 48-69 DOI: http://dx.doi.org/10.18221/bujss.29478

## "AŞIRILIKLAR ÇAĞI"NIN MİRASI: HOBSBAWM'IN TARİH ANLAYIŞI ÇERÇEVESİNDE SAVAŞIN DÖNÜŞÜMÜ

Begüm Kurtuluş*

**ÖZET**

Savaş, 20. yüzyıl siyasi tarihinin en can alıcı konularından birini oluşturmaktadır. Modern dünyanın en önemli tarihçilerinden Eric Hobsbawm'ın da tanıklık ettiği gibi 20. yüzyıl bir savaş, katliam, aşırılıklar yüzyılı olmuştur. Savaş, yüzyılın bütününe hükmettiği gibi, sadece savaşan devletleri, uluslararası sistemi, ekonomik yapıları dönüştürmekle kalmamış; korkunç katliam, felaket ve acılara sebep olmuş, sivilleri de doğrudan etkilemiş ve onların da yaşamlarını dönüştürmüştür. 21. yüzyıla ise şiddetin sıradanlaştığı, aşırılıkların neredeyse normalleştiği bir dünya miras kalmıştır. Bu çalışmada Hobsbawm'ın görüşleri ekseninde onun "Aşırılıklar Çağı" adını verdiği 20. yüzyılda savaş olgusu incelenecek; bu yüzyılın mirasını devralan 21. yüzyılda savaş ve barış kavramlarına bakışı ve öngörüleri ortaya konmaya çalışılacaktır. Bununla birlikte, yeni savaşların 20. yüzyıldakilerden farklı yönleri tartışılacak; 21. yüzyılın bir barış yüzyılı olma olasılığı değerlendirilecektir.

**Anahtar Kelimeler:** Savaş, 20. Yüzyıl, Eric Hobsbawm, Aşırılıklar Çağı, barış

## THE LEGACY OF "THE AGE OF EXTREMES": THE TRANSFORMATION OF WAR WITHIN THE CONTEXT OF HOBSBAWM'S PERSPECTIVE ON HISTORY

**Abstract:**

War is among the intriguing issues in the 20th century political history. As Hobsbawm, one of the most distinguished historians of the modern world, also witnessed, the 20th century was a century of war, slaughter and extremes. The war, which dominates the century as a whole, not only transformed the battling states, international system and economic structures, but it also caused massacres, catastrophes and miseries, directly affected the civilians and transformed the lives of them. The 21st century has taken the legacy of a world where violence becomes ordinary and extremes become normal. This study will analyze the war phenomenon in the 20th century which Hobsbawm dubs "the Age of Extremes" within the context of his views and discuss his thoughts and foresights towards the war and peace concepts in the 21st century shaped by this legacy. On the other hand, the differences of the new wars from the old ones will be questioned and it will be evaluated whether it is possible for the 21st century to be experienced as a peace century.

**Keywords**: War, 20th century, Eric Hobsbawm, Age of Extremes, peace



* Dr. Araş. Gör., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, bgmkurtulus@yahoo.com

**BEYKENT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**
*"Aşırılıklar Çağı"nın Mirası:*
*Hobsbawm'ın Tarih Anlayışı Çerçevesinde Savaşın Dönüşümü*
**Begüm Kurtuluş**
Volume 8 (2) 2015, 48-69

## GİRİŞ

1917- 2012 yılları arasında yaşamış olan İngiliz tarihçi Eric Hobsbawm yüzyılımızın en önemli tarihçilerinden biridir. Mısır'ın İskenderiye şehrinde Yahudi bir anne babanın çocuğu olarak doğan Hobsbawm'ın çocukluk ve ilk gençliği Viyana, Berlin ve Londra'da geçmiştir ve entelektüel ve siyasal bilinci Avrupa'nın iki savaş arası dönemde içinde bulunduğu toplumsal ve siyasal ortamda şekillenmiştir. Marksist bir tarih anlayışına sahip olan Hobsbawm uzun süre İngiliz Komünist Parti üyeliği yapmıştır. Hobsbawm'ın en büyük eseri Fransız Devrimi'nden başlayarak dünya tarihini kaleme aldığı Devrim Çağı (1789-1848), Sermaye Çağı (1848-1875), İmparatorluk Çağı (1875-1914) ve Aşırılıklar Çağı: Kısa 20. Yüzyıl (1914-1991) dörtlemesidir. Özellikle kendi çalkantılı yaşantısının bir yansıması olarak değerlendirilebilecek "Aşırılıklar Çağı" adlı eseri dünyanın pek çok ülkesinde çevrilerek büyük satış rakamlarına ulaşmıştır. Bu dörtleme, modern tarihin anlaşılmasında önemli yere sahiptir. Marksizm'in Sovyetler Birliği'nin komünizm tecrübesinin sona ermesiyle tarihin çöplüğüne gömüldüğü yönündeki görüşler karşısında Hobsbawm, Marks'ın başarılı bir tarih çalışmasının temel zemini olarak kaldığını, ancak Marks'ın tarihe bütüncül bir metodolojik yaklaşım geliştirmeye kalkıştığını belirtmektedir. Eserlerinde Avrupa merkezci olmakla eleştirilen yazar, bunun karşısında kapitalizm ve dünya ekonomisi tarihini yazan birinin 19. yüzyıl sonu ve ABD'nin bir dünya gücü olarak ortaya çıkışına kadar Avrupa-merkezli, 20. yüzyılın sonuna kadar da Batı-merkezli analizler yapmak durumunda olduğunu ifade etmektedir. (Snowman, 1979)

İlk gençlik çağından başlayarak döneminin önemli toplumsal ve siyasal olaylarına tanıklık eden Hobsbawm, İkinci Dünya Savaşı'nı bizzat yaşamıştır. Kendi ifadesiyle Hobsbawm, "20. yüzyılın, ilk gençlik çağından yüzyılın bitimine kadar geçen büyük bir bölümünde yaşanan toplumsal olayların bilincindedir, yani bir bilimciden çok bir çağdaş olarak bu dönem hakkında görüşler ve önyargılar biriktirmiştir." (Hobsbawm, 2006: vii) Bu anlamda 20. yüzyıl siyasal tarihinde büyük yer tutan savaş olgusuna ilişkin görüşleri dikkate değerdir. Marksist bir tarihçi olan Hobsbawm savaş ve çatışmaların ardında üretim ilişkilerinin ve kapitalizmin rolünü vurgulamaktadır. Ayrıca, Hobsbawm'ın tarih yazımı, aşağıdan yukarıya doğru bir tarih yazımıdır. Ekonomik tarih, kültür, milliyetçilik, sanat gibi konular üzerine yazan tarihçi bir yandan sınıf, sınıf bilinci ve çatışmaları işlerken; onun tarihi bir yandan da geleneksel, tarihe damgasını vuran 'Büyük Adamlar'; Napolyonlar, Bismarcklar, Lincolnler, Gandhiler, Stalinler tarihidir. (Snowman)

Bu çalışmanın amacı, Hobsbawm'ın savaş ve barışa ilişkin düşünceleri ile savaşın birçok anlamda geçirdiği dönüşümlerin ana hatlarıyla ortaya konmasıdır. Öncelikle Hobsbawm'ın "Aşırılıklar Çağı" olarak adlandırdığı 20. yüzyılda savaş ve barışa, özellikle de Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarına ilişkin görüşleri ele alınacak, ardından yazarın 21. yüzyılda savaş ve barış kavramlarına yaklaşımı ve öngörüleri, ortaya konmaya çalışılacaktır. Yazarın özellikle büyük felaketleri gündeme getiren dünya savaşlarıyla esaslı bir dönüşüm geçiren savaş olgusuna bakışı incelenecektir.

## SAVAŞ YÜZYILI: 20. YÜZYILDA SAVAŞ

Hobsbawm, 20. yüzyılı tam anlamıyla bir savaş yüzyılı, yazılı tarihin en caniyane yüzyılı olarak ifade eder. Eserlerinde 20. yüzyılın başlangıcını 1914 yılı olarak ele alan Hobsbawm, bu yüzyıla bölgesel devletler ya da müttefik devletlerarasında yapılan dünya savaşlarının damgasını vurduğunu ve bu dönemin neredeyse kesintisiz bir savaş yüzyılı olduğunu belirtir. 1914'ten 1945'e kadar geçen dönemin tek bir "Otuz Yıl Savaşı" sayılabileceğini söyler, yani iki savaş arası dönemi de savaşa dâhil eder. Soğuk Savaş döneminin ise tam anlamıyla bir barış sayılamayacağını ifade eder. Soğuk Savaş'ın ardından da dünyanın pek çok yerinde (Avrupa, Afrika ve Ortadoğu'da) savaşlar resmi ya da gayri-resmi olarak sürmektedir. O halde dünya, 1914 yılından beri gerçek bir barış yüzü görmemiştir, buna şu an içinde yaşadığımız dünya da dâhildir. (Hobsbawm, 2008a: 1-2) Benzer şekilde, her iki dünya savaşında kabine üyesi olarak yer alan, ikinci savaşta da beş yıl boyunca İngiliz hükümetini yöneten Winston Churchill de Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının ikisini birden savaş arası dönemi de katarak tek bir Otuz Yıl Savaşı olarak ele almaktadır. (Churchill, 2004: 7)

Hobsbawm, 20. yüzyılı 1914-1945, 1945-1989 ve 1989 sonrası olmak üzere üç döneme ayırarak inceler. Birinci dönem, odağı Almanya'da olan dünya savaşı çağıdır. İkinci dönem, iki süper gücün kapıştığı Soğuk Savaş dönemi, üçüncü dönem de klasik uluslararası güç sisteminin sona erişinden sonraki dönemdir. I. Dönem'de savaşların başlıca muharebe alanı Avrupa kıtasıyken, II. Dönem'de Ortadoğu, Güney, Doğu ve Güneydoğu Asya ve Alt-Sahra Afrikası'na kaymıştır. III. Dönem'de savaş Güney Avrupa'ya geri dönmüştür ve Alt-Sahra Afrikası gibi bölgeler ciddi şiddet ve acılara sahne olmuştur. (Hobsbawm, 2008a: 2-3)

Hobsbawm, 20. yüzyılı kitabına da adını verdiği şekilde "Aşırılıklar Çağı" olarak tanımlar. 1914 ile başlattığı 20. yüzyılın ilk yarısını, iki savaş dönemini tanımlamada kullandığı bir diğer ifade de "Topyekûn Savaş Çağı"dır. Burada "topyekûn savaş" kavramının kuramcısı Erich Ludendorff'u anmak

gerekir. Ludendorff'un askeri düşünceye katkısı, savaşı kaybeden bir generalin katkısı olarak değerlendirilmelidir. 1918'de Alman ordularının yenilgiye uğramasından hemen sonra yazmaya başladığı kitaplarında Almanya'nın esasında Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmemiş olduğunu ileri sürmekte, buna dayanak hazırlamaya çalışmaktadır. Ludendorff, en yüksek askeri lidere, siyasi konular da dâhil olmak üzere, tam bir yetki verilmesi gerektiğini savunur. (Speier, 2007: 416-417) Kendi ifadesiyle; "Bu konuda politikacıların ne denli telaşlanacağını biliyorum… Bırakın politikacılar telaşlansınlar ve benim fikirlerimi iflah olmaz bir 'Militarist'in fikirleri olarak nitelendirsinler. Bu, gerçekleri değiştirmez, savaşın sevk ve idaresinde ve dolayısıyla halkın hayatının korunmasında gerçekler, benim taleplerimi gerektirmektedir." demektedir. (Ludendorff, 1935: 115; Aktaran: Speier: 417)

Ludendorff'a göre topyekûn savaşın beş temel unsuru vardır:

1. Savaşa giren ülke topraklarının tümü savaş alanıdır.

2. Tüm halk savaşa fiilen dâhil olur; bu durum etkin bir topyekûn savaş yürütebilmek adına ekonomik sistemin savaşın amaçlarına hizmet edecek şekilde tasarlanmasını gerektirir.

3. Büyük kitlelerin savaşa katılması, içeride halkın moralini yüksek tutmak ve dışarıda düşmanı yıpratmak adına güçlü bir propaganda mekanizmasını gerektirir.

4. Topyekûn savaş ciddi bir hazırlık süreci gerektirir, çarpışmalar başlamadan önce hazırlıklara başlanmalıdır.

5. Etkin ve uyum içinde savaşmak, topyekûn savaşın bir başkomutanın idaresi altında yürütülmesiyle sağlanabilir. (Speier: 424)

Hobsbawm ise, 20. yüzyılda yaşanan savaşların tüm dünyayı, kitleleri, askerleri olduğu kadar sivilleri de etkisi altına aldığı ve artık savaşta sınırsızlığın egemen olduğu gerçeğinden hareketle bu yüzyılı "Topyekûn Savaş Çağı" olarak tanımlar. Birinci Dünya Savaşı ile 19. yüzyıl uygarlığının dayanakları çökmüş ve her yanı dünya savaşlarının alevleri sarmıştır. 1914'ten önce yetişenler için aradaki karşıtlık çok büyüktür; onlar için barış, "1914'ten önce" anlamına gelmektedir. 1914'te, bir yüzyıldır, o sırada uluslararası oyunun başlıca oyuncuları olan altı Avrupa devleti ile ABD ve Japonya'nın katıldığı bir savaş yaşanmamıştır. 1904-1905 Rus-Japon savaşı dışında, 1871 ile 1914 yılları arasında büyük güçlerin ordularının düşman ülkelerin sınırlarını geçtikleri hiçbir savaş olmamıştır. Emperyal güçlerin daha zayıf denizaşırı düşmanlara karşı saldırı seferleri, kuşkusuz ki sıklıkla görülmektedir, ancak dünya savaşı hiç yaşanmamıştır. Savaş daha önceleri, savaşan devletlerde yaşayan pek çok kimse için, doğrudan kendilerini ilgilendiren meseleler değil, daha çok macera edebiyatının ya da savaş muhabirliğinin konusu

olmuştur. (Hobsbawm, 2006: 26-28)

Oysa 1914'te savaşın doğasına ilişkin pek çok şey değişmiştir. Birinci Dünya Savaşı bütün büyük güçleri ve İspanya, Hollanda, İsviçre ve üç İskandinav ülkesi dışında tüm Avrupa devletlerini kapsamıştır. Denizaşırı bölgelerden askeri birlikler ilk kez kendi bölgelerinin dışına savaşmaya gönderilmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı ise tam anlamıyla küresel, bir dünya coğrafyası dersi olmuştur. 1914 ile katliam çağı başlamıştır. (Hobsbawm, 2006: 28-29) İkinci Dünya Savaşı, ilk olarak Avrupalı olmakla birlikte, zamanla küresel hale gelmiş; Japonya'nın Aralık 1941'deki Pearl Harbor saldırısı, savaşı bütün dünyayı kapsayacak şekilde genişletmiştir. (Hobsbawm, 2006: 52)

Kissinger'a göre, meşruiyete duyulan bağlılık nedeniyle, Metternich'in kurduğu Avrupa sisteminde Rusya'nın Avusturya tahtına doğrudan varis bir prense suikast sebebiyle Avusturya'nın Sırbistan'a karşılık vermesine göz yumacağına şüphe yoktur. Ancak 1914'lerde meşruiyet artık ortak bir bağ olmaktan çıkmıştır. Rusya'nın, Franz Ferdinand'ın katline karşı hoşnutsuzluğu, müttefiki Sırbistan'a duyduğu sempatinin yanında önemsizdir. (Kissinger, 2002a: 205)

Kissinger, Birinci Dünya Savaşı'nın esas ilginç yanının, krizin bu kadar uzun sürmesi olduğunu belirtmektedir. 1914'te, bir tarafta Almanya ve Avusturya-Macaristan ile diğer tarafta Üçlü İtilaf arasındaki çekişme ciddi boyutlara varmıştır. Belli başlı ülkelerin siyaset adamları, üst üste gelen krizlerin barışçıl yollarla çözülmesini gittikçe daha da zor bir hale getiren bir "diplomatik kıyamet günü makinesi"nin inşasına katkıda bulunmuşlardır. Askeri liderler ise karar verme için mevcut zamanı stratejik, "hız"a dayanan askeri planlar ekleyerek daha da daraltmışlar, bu tehlikeyi büyük ölçüde tırmandırmışlardır. Geleneksel olarak ağır işleyen diplomasi mekanizması ile zaman baskısı altında krizi önlemek imkânsız hale dönüşmüştür. Askeri planlamacıların hazırladıkları planların etkileri konusunda politikacıları yeterince bilgilendirmemeleri, işi daha da kötü hale getirmiştir. (Kissinger, 2002a: 195-196)

Hobsbawm, Birinci Dünya Savaşı'ndaki Batı Cephesi'ne özel bir önem atfetmektedir. Burası, savaş tarihinde daha önce belki de asla görülmemiş ölçüde bir katliam makinesi olmuştur. Günlerce, hatta haftalarca süren kesintisiz topçu ateşi, meydan savaşı, yüz binlerce insanın ölümüne neden olmuş, büyük bir trajedi yaşanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın büyük kısmını Batı Cephesi'nde savaşarak geçiren İngiliz ve Fransızların belleğinde bu savaş "Büyük Savaş" olarak kalmış ve İkinci Dünya Savaşı'ndan daha korkunç, travmatik olarak yer etmiştir. Batı Cephesi'ndeki savaşın dehşeti yol açtığı sonuçlardan bile daha karanlık olmuştur. Yaşanan bu korkunç deneyim gerek savaşın gerekse siyasetin vahşileşmes

ine yol açmıştır. (Hobsbawm, 2006: 31-32)

1914-1918 arasındaki savaşın topyekûn ve yıkıcı niteliğinin mirası, Avrupalı güçleri iki savaş arası dönemde savaşa yol açacak çatışmalardan kaçınmaya, savaş çıkacaksa da buna en son katılmaya, bu şekilde ilk darbenin yıkıcılığını atlatmaya yöneltmiştir. Önce İngiltere, ardından da Fransa ile SSCB'nin yatıştırma siyaseti izlemelerinde ve 1938 Münih Düzenlemesi'ne giden süreçte bu endişe rol oynamıştır. Oral Sander'in belirttiği üzere, Birinci Dünya Savaşı'nın yıkıcılığının etkisiyle, ikinci savaşın ilk iki yılında, çatışma birçok yönüyle topyekûn bir niteliğe bürünmemiştir. Hitler'in askeri stratejisi olan "yıldırım savaşı" (blitzkrieg), gerçek anlamda bir total savaş başlamadan, maddi araçlardan çok psikolojik araçlar yoluyla düşmanı şaşırtarak teslime zorlamaya dayalı bir stratejiye dayansa da, Alman ordusu doğuda korktuğu "yıpratma savaşı" içine çekilmiş; Sovyetlerin buradaki büyük direnci, Alman yenilgisinin önemli etkenlerinden biri olmuştur. (Sander, 2004: 121) Savaş ilerleyen yıllarında bütün boyutları ile topyekûn hale gelmiştir.

Honig acımasız ve uzlaşmaz bir aktivite olan savaşın, tabiatı gereği tırmanmaya eğilimli olduğunu, topyekûn savaşın esasında bir tercih ya da tasarım olarak görülemeyeceğini, belirli bir sosyo-politik gelişim çizgisine ulaşıldığında doğal bir gereklilik olarak geliştiğini belirtmektedir. (Honig, 2011: 29) Topyekûn savaş, düşmanı imha ederek tam bir zafer kazanmayı, kazananın her şeyi alacağını vaat ederek baştan çıkarıcı bir savaş stratejisi olmuştur. Ancak yarattığı yıkım ve dehşet o denli korkunçtur ki, onu siyasal olarak kabul edilebilir olmaktan çıkararak düşmanı topyekûn ulusal ölümle değil de daha başka yollarla teslime zorlayacak yeni stratejik teknikler aramayı gerekli hale getirmiştir. (Honig: 40-41)

İkinci Dünya Savaşı'nı "gereksiz savaş" olarak adlandıran Churchill, birinci savaşın yıkamadığı nice uygarlık eserleri ve değerlerini ortadan kaldıran bu savaşın önüne geçilmesinin esasında mümkün ve kolay olduğunu, ancak 'savaşa son veren savaş' ümitlerini galiplerin kendi çılgınlıkları sonucunda yok ettiklerini ifade etmektedir. Savaşın mağluplarına dayatılan cezalandırıcı barış, İkinci Dünya Savaşı'nın yollarını döşemiştir. Churchill, müttefik orduların Başkomutanı Mareşal Foch'un barış antlaşmasının maddeleri üzerine gayet isabetli bir biçimde bunun bir barış olamayacağı, olsa olsa yirmi yıllık bir ateşkes olduğunu ifade ettiğini belirtmektedir. (Churchill: 7-20) Tarih onu haklı çıkartacak bir çizgide ilerlemiştir.

Almanya, savaşta tam anlamıyla bir kesinliğin öngörülemeyeceğini, hızlı ve kesin bir zafer tutkusuyla hareket ederken, kendisini tüketen bir yıpratma savaşının içinde bulabileceğini çok geç fark etmiştir.Kissinger'a göre Almanya, Schlieffen planını uygulamakla, risk almasının temel hedefi olan

Fransız ordusunun bertaraf edilmesini sağlayamadan İngiliz tarafsızlığını bozmuştur. Almanya'nın, Moltke'nin öngördüğü gibi, Batı'daki saldırı savaşını kaybetmesi ve Doğu'daki savunma savaşını kazanması ilginçtir. Almanya, önce Moltke'nin stratejisinin üzerine kurulmuş olduğu uzlaşma yoluyla barış ihtimalini yok eden bir politika izlemiş, ancak sonunda Batı'da da Moltke'nin öngördüğü savunma stratejisini kabul etmek zorunda kalmıştır. (Kissinger, 2002a: 210)

Geçmişte çoğunlukla devrim ya da ideolojik amaçlar uğruna yapılmayan savaşlar, sadece öldürmek ya da topyekûn ortadan kaldırmak için verilen mücadeleler olarak başlatılmamıştır. 1914'te de savaşın taraflarını birbirinden ayırt eden kesinlikle ideoloji değildir. Bununla birlikte her iki tarafın önde gelen güçleri, Birinci Dünya Savaşı'nı bir sıfır toplam oyunu, yani ancak topyekûn kazanılacak ya da topyekûn kaybedilecek bir savaş olarak sürdürdüler. Bunun nedeni, bu savaşın sınırlı, belirlenebilir hedeflere ulaşmak için verilen önceki tipik savaşların aksine, sınırlanmamış sonuçlara ulaşmak için açılmış olmasıdır; yani savaşta sınırsızlık esastır. Pratikte yegâne savaş hedefi topyekûn zaferdir; İkinci Dünya Savaşı'nda bu "kayıtsız şartsız teslim olma" söylemine dönüşmüştür. Hobsbawm bu hedefi, "hem galipleri hem de mağlubu tahrip eden, saçma ve kendi kendisini geçersiz kılan bir hedef" olarak tanımlamaktadır. Söz konusu hedef yenilgiye uğrayanı devrime sürüklerken, galiplerin ise iflas ve fiziksel tükenişine yol açmıştır. (Hobsbawm, 2006: 36-38) Kenneth Waltz da, savaşlarda esasında gerçek anlamda bir zaferin söz konusu olmadığını, sadece değişen ölçülerde yenilginin söz konusu olduğunu dile getirmektedir. (Waltz, 1959: 1)

Burak Gülboy bu sınırsızlık durumunu gerçek savaştan mutlak savaşa dönüşme durumu olarak ifade etmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nı Clausewitzyen bir yaklaşımla değerlendiren Gülboy, söz konusu savaşın yaşanış süreci içerisinde taraf devletler açısından gerçek savaş olma durumundan çıkarak, esasında Clausewitz'in ele aldığı biçimiyle bir tür idealize edilmiş savaş biçimi olan mutlak savaşa evrildiğini belirtmektedir. Düşmanı yenme güdüsü o kadar güçlüdür ki, bu güdü devletlerin muğlak siyasi amaçlarını unutturarak tüm imkânların seferber edildiği, bizatihi şiddetin bir amaç haline dönüştüğü bir savaş durumu yaratmıştır. Böylesine bir ortamda diplomasi ortadan kalkmış, taraflar mutlak savaştaki kutuplaşmaya yönelmişler, siyasi aktivitenin bir tür devamlılığı niteliğindeki gerçek savaş yok olarak yerini mutlak savaşa bırakmıştır. Birinci Dünya Savaşı bu anlamda bir mutlak savaştır. (Gülboy, 2014: 167)

Kissinger'a göre iki yüz yıl boyunca Almanya, Avrupa savaşlarının başlatıcısından ziyade, kurbanı olmuştur. Otuz Yıl Savaşları Almanya'ya, bütün nüfusunun yaklaşık yüzde 30'unu kaybettirirken, 18.

yüzyılın hanedan ve Napolyon Savaşları'nın önemli çarpışmaları, Alman toprakları üzerinde yaşanmıştır. Bismarck döneminde, Almanya'nın bu trajedilerin yeniden yaşanmasını önlemek hedefiyle hareket etmesi şaşırtıcı değildi. Kissinger'a göre, topraklarının uzun yıllar başlıca savaş alanı olması nedeniyle, Alman ulusunda iyice yerleşmiş bir güvensizlik duygusu söz konusudur. Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte, Alman imparatorluğu kıtanın en güçlü devleti olmakla beraber, Alman liderler sürekli bu güvensizlik sendromu ve tehdit algısını hissetmişlerdir. Bismarck sonrası Alman liderleri, kendi ülkelerinin güvenliğini mutlaklaştırmaya çalışırken, diğer tüm Avrupa uluslarında güvensizlik tehdidi yaratmışlar ve bu durum da Almanya'ya karşı ittifakları yaratmıştır. (Kissinger, 2002a: 163-166)

"Savaş suçu" maddesi doğrultusunda Almanya'nın tek başına savaşın ve onun tüm sonuçlarının sorumlusu olduğu teziyle haklı çıkarılan bir barış, onu cezalandırmak ve sürekli olarak zayıf durumda tutmak için dayatılmıştır. Bu anlaşma, daha başından başarısızlığa mahkûmdur. Hobsbawm'ın ifadesiyle, iki büyük Avrupa gücü, Almanya ve Rusya, uluslararası oyundan geçici olarak tasfiye edilmekle kalmıyor, bağımsız oyuncular olmaktan da çıkarılıyorlardı ve er ya da geç biri, ya da her ikisinin, büyük oyuncular olarak yeniden ortaya çıkmaları kaçınılmazdı. Öte yandan, savaşı kazanan tarafta olmalarına rağmen gerek Japonya, gerekse İtalya hoşnutsuzluk duyuyorlardı ve 1930'ların sonundan itibaren çeşitli anlaşmalarla birbirleriyle ittifak yapma yoluna giden üç hoşnutsuz gücün (Almanya, İtalya, Japonya) saldırganlığı açık biçimde ortaya çıkacaktı. (Hobsbawm, 2006: 42-47)

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru batıda savaş neredeyse bitmekle birlikte, Müttefikler doğuda savaşı sona erdirme konusunda Japonya'nın kararlılığını sarsamamışlardı. Hobsbawm, Japonların hızla teslim olmalarını sağlamak için Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombası atılmasını bununla açıklamaktadır. Nükleer silahın kullanımı sonucunda, 1945'te zafer topyekûn, teslimiyet de kayıtsız şartsızdır. Sınırsız biçimde yürütülen İkinci Dünya Savaşı, kitle savaşını topyekûn savaşa tırmandırmıştır. (Hobsbawm, 2006: 55-56)

20. yüzyıldan önceki savaşlarda, savaşan tarafların insan güçlerinin tamamını seferber etmeleri, istisna iken, 20. yüzyılda modern savaş, çatışmaya taraf olan devletlerin yurttaşlarını kapsamış ve çoğunun seferber edilmesine neden olmuş; korkunç bir yıkıma, kıyıma sebep olmuş, savaşa katılan ülkelerin toplumlarının hayatlarına hükmetmiş ve bu hayatları dönüştürmüş; muazzam miktarlarda askeri donatımla yürütülmüş, bu noktada tüm ekonomiyi bunları üretecek şekilde yönlendirmeyi gerektirmiştir. (Hobsbawm, 2006: 57)

Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru tankın savaş alanında kullanıma başlanmasına rağmen,

esasında zafer, Napolyon (ve belki de Roma) döneminden beri pek değişmeyen kitlesel piyade saldırılarıyla kazanılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda ise savaş sürekli olarak nitelik değiştirmiş, bu durum da öngörülerin boşa çıkmasına neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı, iki ittifak ya da iki blok arasında bir çatışma olarak tanımlanabilir; savaşan devletler benzer ekonomik, toplumsal ve siyasal yapılara sahipti ve hemen hemen hepsi kapitalistti. Amaç yeryüzü egemenliğini sağlamak değil, Alman ulusal birliğinin inşası sonucunda bozulan güç dengesinin kurulması ve Avrupa Ahengi'nin bir anlamda yeniden tesis edilmesiydi. Milyonlarca insanın savaşkan duruma geldiği Birinci Dünya Savaşı, kitlelerin savaşıydı. Ancak yine de cepheyle ev arasında bir ayrım vardı, siviller yaşam biçimlerinden ziyade işlerini değiştiriyorlardı. Oysa İkinci Dünya Savaşı, herkesi savaşın içine sokmuş, cephe-ev ayrımını yok etmiş, havadan hedef gözetmeksizin yapılan bombardımanlar sivilleri de katlederek büyük katliamlar yaratmıştır. (Sander: 112-113)

Bir başka noktadan bakacak olursak, savaşlar ABD'nin ekonomik gelişimine kesinlikle yarar sağlamıştır. Hobsbawm'a göre 20. yüzyılın bütününde ABD ekonomisine küresel bir üstünlük kazandırması, her iki dünya savaşının en kalıcı ekonomik etkisi olmuştur. (Hobsbawm, 2006: 63) Bu ekonomik etki de ABD'nin günümüze kadar süren siyasal hükümranlığının itici gücünü oluşturmuştur.

Oral Sander'e göre iki dünya savaşı da 18. yüzyılın sonunda başlayan siyasal, endüstriyel, toplumsal ve entelektüel devrimlerin en tepe noktasına işaret etmektedir. Bireyle devlet arasında yurttaşlık anlayışına dayanan yeni bir tür ilişki kurularak bireyin devlete bağlılığı güçlendirilmiş; buna karşılık "zorunlu askerlik" sistemiyle devletin tüm yurttaşları üzerinde kontrol yetkisine erişmesi sağlanmıştır. "Böylece savaş daha 'demokratik', ideolojik ve duygusal olmuş, örgütlenmede, seferberlikte, kapsam ve amaçta topyekûn bir biçime dönüşmüştü". Bu duygusallık, üretim ve nüfus artışı, savaş teknolojisi ve silahlanmadaki gelişmeyle birleşince, her iki savaş da görülmemiş bir yıkıcılığa sahne olmuştur. (Sander: 123)

20. yüzyılın topyekûn savaşları Bismarkçı modelden ya da 18. yüzyıl modelinden çok farklıdır. Sınırlı aristokratik savaşların aksine, burada kitlelerin ulusal duyguları harekete geçirilmekte ve sınırlar aşılmaktadır. 1914-22 yılları arasında yaklaşık 4-5 milyon insan mülteci konumuna düşmüşken; yerlerinden edilen insanların oluşturdukları bu ilk dalga, İkinci Dünya Savaşı sonucunda ortaya çıkan mülteci akınının ve bu insanların maruz kaldıkları insanlık dışı muamelenin yanında önemsiz görünmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın sebep olduğu küresel insani yıkım insanlık tarihinde görülen en büyük yıkımdır. Dünya savaşlarının her ikisi de ardında bir sonraki kuşağa teknolojik kâbus imgeleri miras

bırakan, benzersiz katliamlardır. Bu felaketlerin trajik yönü, insanların öldürme, işkence ve kitlesel sürgünün sıradanlaştığı, olağan günlük deneyimlere dönüştüğü bir dünyada yaşamayı içselleştirmiş olmasıdır. (Hobsbawm, 2006: 65-69)

20. yüzyılda savaşa dair iki ayırt edici özellikten söz edilebilir. Yüzyılın büyük bir kısmına "devletlerarası" savaşlar damgasını vurmuştur. Hobsbawm'a göre, Ekim Devrimi'nin ardından Rus İmparatorluğu'nda görülen ya da Çin İmparatorluğu'nun yıkılışı sonrasında başlayan iç savaşlar bile, bir anlamda uluslararası çatışmalar çerçevesinde ele alınabilir. Latin Amerika ise 20. yüzyılda daha çok "iç savaşlar"a sahne olmuştur. Özellikle 1960'lı yıllardan başlayarak, 1990'lı yıllara kadar devlet sınırları içindeki çatışmalar hızla yükselmeye devam etmiştir. Oysa 21. yüzyılın başında artık hükümetlerin ya da onların yetkili kurumlarının eliyle yürütülmediği, çatışma halindeki tarafların ortak ayırt edici özellikler, statüler ya da hedeflere sahip olmadıkları bir dünya söz konusudur. (Hobsbawm, 2008a: 3-4)

Diğer yandan, savaşan güçler ile sivil kesimler arasındaki ayrım gittikçe ortadan kalkmaya başlamıştır. İki dünya savaşı, savaşa dâhil olan ülkelerin bütün nüfuslarını kapsamış; savaşın yük ve acılarını da gerek savaşan güçler, gerekse sivil kesim paylaşmıştır. Bununla birlikte, zaman içerisinde savaşın yükü giderek silahlı güçlerden ziyade sivillere kaymaya başlamış; siviller artık sadece kurban ya da mağdur olmaktan çıkıp gittikçe artan bir biçimde askeri harekâtların ya da operasyonların doğrudan hedefi haline gelmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'nda hayatını kaybedenlerin yüzde 5'i sivilken; İkinci Dünya Savaşı'nda bu oran bütün savaş kayıpları içinde yüzde 66'ya yükselmiştir. Günümüzde ise, savaşlardan etkilenen insanların yüzde 80-90'ının siviller olduğu kabul edilmektedir. Bunun yanında, sivillerin çektiği acılar askeri operasyonların ölçeği ya da yoğunluğuyla kıyaslanamayacak derecededir. (Hobsbawm, 2008a: 4-5) Bu durum, çok dramatik bir tabloyu yansıtmaktadır.

Hobsbawm, savaş 1899 ve 1907 Lahey Konvansiyonları'nın savaş kurallarını belirli yasalara bağladığı günlerde tahmin edildiği derecede keskin kalsaydı, onun üzerine yazmanın kesinlikle daha kolay olacağını söylemektedir. Savaş kurallarına göre, çatışmaların egemen devletlerarasında geçmesi ve savaşan taraflar ile sivil kesim arasında temelden bir ayrım gözetilmesi öngörülmekteydi; yani savaş, savaşan taraflar arasında yürütülecekti. Birinci Dünya Savaşı'nda Lahey Konvansiyonları prensipleri temel alınmaya devam edilmiştir; ancak 20. yüzyıl içerisinde bu göreli belirginliğin yerini karışıklık ve belirsizlik almıştır. (Hobsbawm, 2008a: 6-7) Burada akla Clausewitz'in ünlü "savaş bir bukalemundur" (Clausewitz-1832, 2007: 30) tezi gelmektedir. Savaş, belirsizdir, önceden tam anlamıyla öngörülemez, sürprizlerle doludur, değişimler geçirir ve beklenmeyen sonuçlar doğurur. Cemil Oktay'ın da altını

çizdiği gibi savaş sırasında hesap dışı etkenler, tesadüfler beklenmedik biçimde devreye girebilir, bu da savaşa önceden hesap edilemez, sürekli kılık değiştiren bir nitelik vermekte, ona bir bukalemun doğası kazandırmaktadır. (Oktay, 2012: 23-25)

Gilpin'in belirttiği üzere tarihsel olarak bakıldığında, devletler savaş kararını bilinçli olarak vermekle beraber, hegemonik savaşları[1] nadiren bilerek başlatmışlardır. Devlet adamları hedeflere ulaşmak için gereken maliyet-yarar hesaplarını yapmaya çabalamakla beraber, büyük savaşlar tarihi bize hiçbir devlet adamının nihai kazanımlar için nihai maliyetleri öngöremediğini göstermiştir. Bir savaş, sınırlı olarak da olsa, başlatıldığında, savaş kışkırtıcılarının öngöremediği güçlü sonuçlara neden olabilir. Antik Yunan'ı harap eden Peloponez Savaşı'nın sonuçları o günün güçleri tarafından önceden tahmin edilmediği gibi, Avrupa'nın diğer uygarlıklar üzerindeki üstünlüğünü sona erdiren Birinci Dünya Savaşı'nın etkileri de Avrupalı devlet adamları tarafından önceden tam olarak kestirilememiştir. Her iki durumda da taraflar, avantajın kendilerinde olduğu inancı içinde, savaşmaktan başka alternatiflerinin olmadığı düşüncesiyle savaşmayı sürdürmüşlerdir. Esasında hiçbir durumda taraflar istedikleri ya da umdukları savaşı savaşmamışlardır. (Gilpin, 1988: 612-613)

Clausewitz'e göre savaş, her verili somut duruma göre niteliklerini adapte edebilen gerçek bir bukalemun olmanın yanı sıra, bir fenomen olarak temel özellikleri onu paradoksal bir üçleme (trinity) yapmaktadır. Doğal dürtüler olan şiddet, kin ve düşmanlık; savaşın yaratıcı ruhunun özgürce hareket etmesine imkân veren ihtimal ve fırsatlar ve son olarak da savaşı onun sadece akla tabi olmasını sağlayan bir politika aracı kılan bağlılık unsuru; bunlar savaşın üç yanını oluşturmaktadır. Bu üç boyuttan ilki halkı, ikincisi komutan ve ordusunu, üçüncüsü ise hükümeti ilgilendirmektedir. Savaşı başarılı bir biçimde çözümleyecek bir teori, bu üç özelliği de dikkatlice göz önüne almak durumundadır. (Clausewitz: 30-31)

Vasquez'e göre ise "Savaş, kazananları, kaybedenleri, kuralları ve ödülleri olan bir şiddet yarışıdır". Bu yarışın kuralları siyasal aktörlere neden savaşa girecekleri ve savaşı nasıl yürütecekleri konusunda fikir vermektedir. Vasquez'in bir sosyal icat, insanoğlunun kolektif şiddeti belirli bir hedef doğrultusunda harekete geçirmek için kullandığı bir kurum olarak teorize ettiği savaş, devletlerin elindeki araçlardan biridir ve onu anlamak için esasında içerisinde yer aldığı gerçekliğin sosyal inşası bağlamını ele almak gerekir. Savaşın neden çıktığını anlayabilmenin yolu, diğer tüm araçlar arasında neden onun seçildiğini anlayabilmekle mümkündür. (Vasquez, 2009: 315-316)

20. yüzyıl, sadece savaşlar yüzyılı değildir, aynı zamanda devrimler ve imparatorlukların dağılış yüzyılıdır. Bu nedenle, devletlerarasındaki savaşlar ile iç çatışmalar iç içe geçmiş, aradaki sınır muğlak



[1] Hegemonik savaş teorisi, gücün devletlerarasında adil olmayan bölüşümünün uluslararası ilişkilerin itici gücü olduğu düşüncesinden yola çıkmaktadır. Atinalılar ile Spartalılar arasındaki Peloponez Savaşı tarihini kaleme alan Thucydides, uluslararası ilişkilerin dinamiğinin gücün devletlerarasında farklı dağılımı ile sağlandığı düşüncesini öne süren ilk düşünürdür. Thucydides'in hegemonik savaş teorisinin uluslararası ilişkiler çalışmaları için temel alınması gereken bir yaklaşım olduğunu savunan Robert Gilpin, uluslararası arenayı gerçek anlamda dönüştüren savaşları hegemonik savaşlar olarak ele almaktadır. Otuz Yıl Savaşları, Yüzyıl Savaşları, Dünya Savaşları bu anlamda hegemonik savaşlardır. Robert Gilpin, The Theory of Hegemonic War, The Journal of the Interdisciplinary History, Vol. 18, No. 4, The Origin and Prevention of Major Wars, Spring 1988, s. 591-610.

laşmıştır. Bir devletin sınırları içerisinde meydana gelen özgürlük mücadeleleri, devrimler uluslararası arenaya da yansımıştır. Ayrıca, Rus Devrimi'nin ardından bazı devletlerin, rejimlerini onaylamadıkları başka devletlerin iç işlerine müdahale etme yönünde tutumlar alabildikleri de görülmektedir. (Hobsbawm, 2008a: 7-8)

Önemli olan bir diğer nokta da, savaş ile barış arasındaki keskin ayrımın ortadan kalkmış olmasıdır. Hobsbawm, İkinci Dünya Savaşı'nın kimi istisnalar dışında ne savaş ilanlarıyla başladığını, ne de barış antlaşmalarıyla son bulduğunu ifade etmektedir. Çünkü bu savaşı, savaş ya da barış- hangi sınıfa sokulacağı belli olmayan ve bu nedenle "Soğuk Savaş" diye bir ifadenin icat edilmesini zorunlu kılan bir dönem izlemiştir. Soğuk Savaş sonrası durumu anlamak içinse Ortadoğu'ya bakmamız yeterlidir. O halde Soğuk Savaş sonrası dönemi savaş ya da barış diye nitelendirmek oldukça güçtür. Hobsbawm'a göre, savaş giderek daha güçlü bir kitlesel propaganda aracı haline gelmekte, buna bağlı olarak da geçmişin din savaşlarında görüldüğü gibi iki tarafın da birbirleriyle bağdaşmaz tutkulu ideolojilerinin karşı karşıya gelip mücadele etmeleri söz konusu olmaktadır. Artık gerek savaşlar, gerekse zaferler total bir kapsamda değerlendirilmektedir, dolayısıyla bir tarafın kazanma kapasitesi 18. ve 19. yüzyılların kabul edilen savaş kuralları esas alınarak sınırlanamamaktadır. Bu durum, galip tarafın kendi iradesini dayatma gücüne getirilmiş sınırlamalar için de geçerlidir. (Hobsbawm, 2008a: 8-9)

Silahlı çatışmaların yapısına ve anlaşma yöntemlerine bakıldığında, dünyadaki egemen devletler sisteminde derin ve köklü bir dönüşüm yaşandığı görülmektedir. SSCB'nin dağılması, Büyük Devlet sistemini geçersiz kılmış; bu sistemin yaklaşık iki yüzyıldır uluslararası ilişkilere yön verme ve devletlerarası çatışmalarda fiili bir denetim uygulayabilme gücünü ortadan kaldırmıştır. Bu durum, devletlerarası savaşların ve birtakım devletlerin başka devletlerin iç işlerine karışarak silahlı müdahalede bulunmasının önündeki bir engelin kalkması demektir. Yani Büyük Devlet sistemi, geçmişte bir oranda çatışmaların önüne geçmiştir. SSCB'nin çözülmesi ve Avrupa'daki komünist rejimlerin çökmesi, var olan istikrarsızlık potansiyelini daha da genişletmiştir. Öte yandan, uluslararası arenada faaliyet gösteren özel aktörlerin sayısı artmıştır. O halde, Soğuk Savaş'ın ardından sınır-ötesi savaş ve silahlı müdahalelerin artabileceği ihtimali yüksektir. (Hobsbawm, 2008a: 14-15)

## 21. YÜZYILIN BAŞINDA SAVAŞ VE BARIŞIN GÖRÜNÜMÜ

Hobsbawm'ın belirttiği üzere 20. yüzyılda halk (hem erkekler, hem de kadınlar), bir biçimde tebaa statüsünden çıkıp yurttaş statüsüne geçmiş; temel siyasal ve kurumsal birim olan bağımsız teritoryal

devlette dönüşüm yaşanmıştır. İktidar ve baskı araçlarında bir tekel konumunda olan teritoryal devlet, teknoloji ve enformasyon ağı sayesinde güçlü bir denetim uygularken, devlete sadakatlerinden faydalandığı sınırları içerisindeki insanları harekete geçirip seferber etmede başarı göstermiştir. 1970'lere kadar, iki yüzyıldan fazla zaman boyunca modern devletin yükselişi süreklilik göstermiştir. Oysaki artık bu eğilim tersine dönmüş, tüm alanlarda (devletin hukuku ve vergilerinin kapsamı dışında) faaliyet yürütmek için çalışan dolayısıyla güçlü hükümetlerin bile ulusal ekonomilerini denetleme yeteneklerini sınırlayan çokuluslu özel şirketlerin damgasını vurduğu küreselleşmiş bir dünya ekonomisi söz konusu hale gelmiştir. Piyasa ekonomisinin temel kabul edildiği bu çağda, devletler, en geleneksel doğrudan faaliyetlerinin çoğunu kar amacı güden özel taşeronlara terk etmektedirler. (Hobsbawm, 2008b: 25-27) Savaşlardaki özel girişim olgusunu vurgulayan ve bu paralı grupların kimi zaman savaşan çeşitli fraksiyonlar, kimi zaman da hükümetler tarafından kullanıldığını belirten Hobsbawm (Hobsbawm, 2007: 23), bu noktada çarpıcı bir örnek vermektedir: Irak'ta bu türden 30 binden fazla silahlı özel taşeron firmanın faaliyet gösterdiği tahmin edilmektedir. O halde artık savaşın, kar amaçlı özel taşeronlarca yürütüldüğü söylenebilir. Silahlı güçlerin tümüyle devletlerin ya da onlara bağlı kurumların tekelinde olduğu dünya artık geçerli değildir. (Hobsbawm, 2008b: 27) 20. yüzyılın, savaşın, kamusal güç ve baskı araçları üzerinde tekel yetkisine sahip hükümetlerin otoritesi üzerine kurulu teritoryal bölgelere bölünmüş olduğu bir dünyada meydana geldiği fikri, yüzyılın sonlarında ve 21. yüzyılda artık geçerliliğini yitirmiştir. Teritoryal devlet, 20. yüzyılın sonlarından başlayarak, silahlı güç üzerindeki geleneksel tekel konumunu bir dereceye kadar kaybetmiştir. Devletlerin savaş için gerekli maddi kaynaklara sahip olma ayrıcalığı da sona ermiş, özel kuruluş ve organların bu alandaki etkinlikleri yoğunlaşmıştır. (Hobsbawm, 2008a: 13)

Hobsbawm'a göre, devletler içerisindeki silahlı çatışmalar önümüzdeki dönemde daha önemli boyutlara tırmanabilir ve bir tarafın galip gelmesi ya da herhangi bir anlaşmaya varılması olasılığı olmadan uzun yıllar sürebilir. Bu durum Keşmir, Sri Lanka, Çeçenistan, Angola, Kolombiya örneklerinde açıkça gözlenmektedir. İngiltere ve İspanya gibi güçlü ve istikrarlı devletler bile görece küçük, gayri resmi silahlı grupların tehdidini ortadan kaldırmakta oldukça zorlanmışlardır. Dünyanın en güçlü devleti bir terörist saldırıya maruz kaldığında, bir toprağı ve gerçek bir ordusu olmayan uluslararası, hükümet dışı bir örgütlenmeye karşı resmi bir operasyon düzenleme mecburiyeti hissetmiştir. Bu da içinde bulunduğumuz durumun yeniliğini çarpıcı biçimde göstermektedir. (Hobsbawm, 2008a: 13-14)

Hobsbawm, 21. yüzyılda savaş ve barış arasındaki dengenin, etkili müzakere ve anlaşma mekanizmaları geliştirmekten ziyade, ülke içindeki istikrarın kurumsallaşması ve askeri çatışmalardan kaçınma kabiliyetine göre şekilleneceğini belirtmektedir. Günümüzde artık devletlerarasında geçmişte silahlı çatışmaya yol açmış olan sürtüşmeler aynı etkiyi doğurma gücünü kaybetmiş olmakla birlikte, iç çatışmalar kolaylıkla şiddete evrilebilmektedir. Esasında yabancı devletler ya da askeri aktörlerin bu anlaşmazlıklara müdahale etme olasılığı, savaş tehlikesini doğurmaktadır. (Hobsbawm, 2008a: 18)

20. yüzyılda olduğu gibi bugün de hala silahlı çatışmaları kontrol etme ya da sonlandırma erkine sahip dünya çapında bir otorite söz konusu değildir. Küreselleşme ekonomik, teknolojik, kültürel, dilsel boyutlarda büyük gelişme kaydetmiştir; ancak siyasal ve askeri alanlarda bu derecede başarılı olamamıştır; teritoryal devlet (gücü bir ölçüde aşınmış da olsa) halen bu alanlarda yegâne etkili otorite konumundadır. Dünyada yönlendirme kapasitesine sahip ancak birkaç tane devlet vardır ve ABD şüphesiz ki bunların içinde ezici üstünlüğe sahip olanıdır. Ancak dünya çok büyük, karmaşık ve çoğuldur; dolayısıyla ne ABD'nin ne de bir başka tek devlet gücünün bütün yeryüzünde siyasal hegemonya sağlayıp bunu muhafaza edebilme ve dünyada kalıcı bir kontrol mekanizması kurabilme ihtimali hala yoktur. Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Ticaret Örgütü gibi dünya çapında söz sahibi çeşitli otoriteler vardır; ancak bunların yetkileri devletlerarası anlaşmalarca kendilerine tanınan, ya da güçlü devletlerin desteğine bağlı olup diğer devletlerce iradi olarak benimsenen yetkilerle sınırlıdır. Dolayısıyla dünya çapında bir otorite eksikliği söz konusudur ve bunu tek bir süper güç karşılayamaz. (Hobsbawm, 2008a: 11-12)

Hobsbawm'a göre, Avrupa'da 15. ya da 16. yüzyıllara ait bir kurum olan "savaş lordu" figürü yeniden dirilmiştir; kendi özel ordularını organize eden bu kimseler, siyasal olayları etkileme gücünü göstermektedirler. Geçmişte mevcut olmayan kaynaklar yardımıyla başka türlü siyasal erk elde edemeyecek olan gruplar güç kazanmışlardır. Günümüzde özel girişimlerin, çoğunlukla uyuşturucu ticareti ve kaçakçılık sonucunda sahip olduğu muazzam servet, birçok silahlı direnişe mali yönden katkı sunmaktadır. Hobsbawm bunun en çarpıcı örneği olarak, Kosova Kurtuluş Ordusu'nun finansmanın Kosova ve Arnavut mafyası tarafından yürütülen yasadışı ticaretten elde edilen parayla sağlanmasını vermektedir. (Hobsbawm, 2007: 23-25)

Bir diğer önemli nokta ise, belirli bir ülkenin topraklarında yaşayan insanların (tebaa ya da yurttaş), yönetenlere ve onların çıkardıkları yasalara gönüllü olarak boyun eğme ve esasında o devletin meşruiyetini kabul etme eğilimlerinin gittikçe azalmasıdır. Oysaki geçmişteki emperyalizm çağı, kabule dayalıydı.

Ancak Irak savaşı bize göstermiştir ki, halkın iktidar karşısındaki, hatta ezici askeri üstünlük karşısındaki doğal itaati ortadan kalkmıştır. Benzer şekilde yurttaşların itaatinde de azalma söz konusudur. Hobsbawm, günümüzde herhangi bir devletin ülkeleri uğruna savaşıp ölmek gibi ulvi duygular barındıran ordularla büyük savaşlar yürütebileceği konusunda çok şüpheli olduğunu belirtmektedir. Teknolojinin olağanüstü gelişimi, yurttaşları her an gözetim altında tutmak ve onları daha az özgür kılmak noktasında işe yaramıştır ancak devleti ve hukuku daha etkin bir hale getirmekte yetersiz kalmıştır. (Hobsbawm, 2008b: 28-29)

Küreselleşmenin muazzam derecede hızlandığı bu çağda, çağdaş hayatın küreselleşmeye ve onun getirdiği standartlaşmanın baskılarına maruz kalan bilim, teknoloji, ekonomi ve kültür gibi yönleri ile bunlara maruz kalmayan devlet ve siyaset gibi yönleri arasındaki gerilim iyice görünür hale gelmektedir. Bu durumun bir örneği, küreselleşmeyle yoksul bölgelerden zengin bölgelere emek göçü akışının artması, ancak bu akışın, göçü alan ülkelerde siyasal ve toplumsal huzursuzluklara yol açmasıdır. (Hobsbawm, 2008b: 29)

Savaşın doğasının değişmesinde kamuoyu etkisinin belirleyici rol oynadığı gerçeğinin de altı çizilmelidir. Hobsbawm bunu "CNN etkisi" olarak ifade etmektedir. Televizyon, bir yandan kitlelere dünyanın her tarafındaki olaylara ilişkin bilgi akışı sağlarken; bir yandan da yönetimlerin, çok büyük bir hızda kamuoyunu harekete geçirmek için seferber ettiği bir araç görevi görmektedir. Burada vurgulanması gereken nokta, haberlerin seçici bir tarzda, kamuoyuna gösterilmek istenen şekilde veriliyor olmasıdır. (Hobsbawm, 2007: 26-27) CNN etkisinin manipülasyon yaratma yeteneğinin yanı sıra, 2000'li yıllara damgasını vuran temel gelişme esasında yeni medyanın yükselişi olmuştur. Yeni medya geleneksel medyanın haber ve bilgiye ulaşmadaki tekelini yıkarak, iletişimde alternatif kanalların gelişmesi sonucunu doğurmuş, böylelikle bu alanda göreceli olarak bir özgürlük ortamı yaratmıştır.

Hobsbawm, ilk bakışta 21. yüzyılda barışa ulaşma ihtimalini korkunç kıyımlara sahne olan dünya savaşlarının yaşandığı 20. yüzyılın umutlarına nazaran çok daha yüksek bulmaktadır. Bununla birlikte, silahlı çatışmaların dünyanın her tarafına yayıldığı günümüzde, 20. yüzyılın askeri ölçekleriyle kıyaslandığında oldukça sınırlı ve nispeten küçük de olsa bu tür çatışmaların, siviller üzerindeki etkisini korkunç ve kalıcı olarak nitelemektedir. Siviller gittikçe artan bir biçimde esas kurbanlar haline gelmektedir. Hobsbawm, Soğuk Savaş'ın bitiminin ardından, bir kez daha bir soykırım ve zorla kitlesel nüfus transferleri çağında yaşadığımızı ifade etmektedir. Bunun örneklerine Afrika, Güneydoğu Avrupa ve Asya'da rastlanmaktadır. 2003 yılında, kendi ülkeleri içinde ya da dışında yaklaşık 38 milyon insanın

mülteci olarak yaşadığı belirlenmiştir. Bu sayı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yerlerinden edilmiş kişilerin sayısıyla kıyaslanabilecek kadar yüksektir. (Hobsbawm, 2008b: 30-31) Ocak 2015'de yayımlanan rapora göre ise Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (UNHCR- United Nations High Commissioner for Refugees) yardım ettiği insan sayısı 2014 yılının ilk yarısında 46,3 milyona ulaşmıştır. Özellikle Suriyeli, Afgan, Somalili, Sudanlı, Güney Sudanlı, Kongolu, Iraklı mülteciler bu tablonun önemli bir kesimini oluşturmaktadır. (UNHCR) Silahlı çatışmaların devletlerin güdüm ve kontrolünden çıkarak dağınık, kuralsız bir yapı kazanması, sivil halklar açısından durumu çok daha tehlikeli, korkutucu bir görünüme sürüklemektedir. (Hobsbawm, 2007: 26) Günümüzde Suriye İç Savaşı ve IŞİD (Irak Şam İslam Devleti) terörünün yarattığı trajedi, ülke içinde altı milyonun üzerinde yerinden edilmiş nüfus ve başka ülkelerden sığınma talep eden dört milyon Suriyeli mülteci (Amnesty International), bu savı destekler niteliktedir.

Hobsbawm, gelecekte yeniden bir dünya savaşı yaşanması ihtimali sorusuna Çin üzerinden cevap vermektedir. Günümüzde, 20. yüzyılın savaşların devletlerarasında yürütülmesine ilişkin klasik öğesi, geçerliliğini yitirmeye başlamıştır. Ancak, ABD'nin Çin'in aşırı güçlenip bir süper güç olarak boy göstermesini kabullenmek istememesinin yol açabileceği küresel bir savaş tehdidi yakın bir zamanda görünüyor olmasa da ciddi bir ihtimal olarak karşımıza çıkmaktadır. (Hobsbawm, 2008b: 32) Hobsbawm, Çin'in kısa ya da uzun vadede ABD'ye rakip olacak askeri bir kapasiteye ulaşmasının ve böylesi bir durumda bir dünya savaşının yeniden yaşanabileceğinin mümkün olduğunu, ancak bu gerçekleşmediğinde dünya savaşının olasılık dışı olduğunu belirtmektedir. Nükleer silahların kullanılacağı savaşların doğması ihtimalini de kabul etmektedir. Ayrıca, iki büyük süper gücün doğrudan karşı karşıya geldiği ve dolayısıyla nükleer bir felaket riskinden kaçınmak için çok titiz hareket ettikleri yerler haricinde, konvansiyonel savaşların hiç bitmeden devam ettiğini dile getirmektedir. (Hobsbawm, 2007: 18-19)

Hobsbawm, "teröre karşı savaş" şeklindeki irrasyonel korku retoriğini ve ABD'nin bunu bir küresel imparatorluk politikası izlemeyi meşru göstermek için kullanmasını şiddetle eleştirmektedir. Ahlaki açıdan terörün kabul edilemez olduğunu belirtmekle birlikte Hobsbawm, ABD'nin küresel savaş ilan ettiği İslami terör şebekelerinin faaliyetlerinin dünyanın istikrarı açısından fiili bir tehlike oluşturduğu iddiasının şimdilik görmezden gelinebilecek bir durum olduğunu ifade etmektedir. Hobsbawm'a göre bu grupların hayatlarımız açısından yol açtıkları risk, istatistiki bakımdan asgari düzeydedir ve onlar nükleer silahlara erişemedikleri sürece ki ona göre böyle bir ihtimal olmakla beraber yakın zamanda

ciddi bir tehlike sayılamaz, terörizm histeri doğurmayı başaramayacak ve aklıselim insanlar tarafından denetim altında tutulacaktır. (Hobsbawm, 2008b: 32-33)

Günümüzde dünyanın düzensiz olduğunu kabul eden Hobsbawm, 21. yüzyılın "silahlı çatışmalar ve insani felaketler yüzyılı" olma olasılığını yüksek görmektedir. Burada, yeniden bir tür küresel denetim sağlama ihtimalini sorgulayan Hobsbawm, iki nedenle bugün bu soruna bir çözüm yolu üretmenin daha zor olduğunu belirtmektedir. Birinci neden, kontrolsüz ekonomik küreselleşmenin doğurduğu ve hızla büyüyen eşitsizliklerin, huzursuzluğun ve istikrarsızlıkların doğal yaratıcısı olmasıdır. İkinci olarak, genel bir çöküşün küresel savaşa dönüşmesi tehlikesini (1914-1945 arasındaki felaket çağını istisna kabul edersek) bertaraf edebilecek konumdaki, çoklu bir uluslararası Büyük Devlet sistemi artık söz konusu değildir. Bu sistemin kökeni 17. yüzyılın Otuz Yıl Savaşı'nı sona erdiren antlaşmalara kadar uzanmakta ve temelde diğer ülkelerin iç işlerine müdahale etmeme ilkesine dayanmaktadır. Bu sistemde savaş ve barış birbirinden kalın çizgilerle ayrılır. SSCB'nin çöküşü ve ABD'nin ezici askeri üstünlüğüyle bu güç sistemi ortadan kalkmış; zamanla ABD, dünyanın herhangi bir yerinde kısa süre içerisinde büyük bir askeri eyleme girişebilecek tek ülke konumuna gelmiştir. (Hobsbawm, 2008b: 33-35)

Hobsbawm'ın 20 ve 21. yüzyıllarda savaşın niteliğine ilişkin ayrımına karşı, Mary Kaldor eski savaş-yeni savaş ayrımı yapmaktadır. Kaldor'a göre 20. yüzyılın son onyıllarında, özellikle Afrika ve Doğu Avrupa'da, küreselleşme çağının bir boyutu olarak organize olmuş şiddetin yeni bir türü ortaya çıkmıştır. Bu tür şiddeti "yeni savaş" olarak adlandıran Kaldor'a göre, her ne kadar bu yeni şiddet türü olan savaş, organize suç ve büyük ölçekli insan hakları ihlalleri arasındaki ayrımların bulanıklığını içerse de, politik doğası gereği, onu savaş olarak adlandırmak daha doğru bir yaklaşımdır. Kaldor, akademik literatürün çoğunluğunda genellikle iç savaşlar (internal wars / civil wars) ya da "düşük yoğunluklu çatışmalar" olarak ifade edilen yeni çatışma türüne yeni savaşlar demeyi tercih etmektedir. Zira bu savaşlar çoğu zaman yerel/bölgesel olsa bile, bunlar içsel ve dışsal, yerel ve küresel arasındaki ayrımları ortadan kaldıran sınır-aşan bağlantıları içermektedir. Yeni savaşın kimi özelliklerinin geçmiş dönem savaşlarında da bulunabildiği eleştirisini kabul eden Kaldor, eski savaş-yeni savaş arasındaki temel ayrımın özellikle karar alıcılar arasındaki savaşa ilişkin hâkim algıların değişmesi olduğunu vurgulamaktadır. Kaldor, yeni savaşlarda gittikçe artan meşruiyet sorununa dikkat çekmekte; bunlara kişi hakları ve hukukun üstünlüğünü uluslararası müdahalelerin merkezine alan, kozmopolit bir siyasal karşılık verilmesi gerekliliğininaltını çizmektedir. Bu müdahaleler siyasi, askeri, ekonomik ya da sivil

nitelikli olabilir. Yeni savaşları küreselleşme bağlamında ele alan Kaldor, küreselleşmenin savaşın karakterini değiştirdiğini belirtmektedir. (Kaldor, 2007: 1-3)

Kaldor eğer Soğuk Savaş'ın, her ne kadar baskıcı bir barış da olsa, görece bir barış olarak yaşandığı söylenebiliyorsa; Orwellcı bir Soğuk Savaş sonrası (post-Cold War) barışının da bir savaş olarak yaşandığının söylenebileceğini ifade etmektedir. Bu durum, gerek Balkanlar'da, gerek Afrika'da gerekse yeni şehirlerin gettolarında geçerlidir. Sivil toplum da bir yandan barışa yönelirken, bir yandan da savaşa dair uyuşmazlıkları harekete geçirebilmektedir. Küresel sivil toplum sadece insan hakları ve barış gruplarını içermemekte, ayrıca yeni tür milliyetçi ve radikal grupları, kapitalizm karşıtı hareketleri de kapsamaktadır. (Kaldor, 2003: vii)

Karaaosmanoğlu, yeni savaşlarda meydana gelen en önemli yeniliklerden biri olarak liberal değerler ile insan ve halk merkezli yaklaşımların taraflar için meşruiyet unsuru haline gelmesine dikkat çekmektedir. Bu değerler, devlet ve devlet dışındaki tüm aktörleri etkileyen unsurlar olarak bir yandan yeni savaşlardaki tırmanma eğilimi gösteren şiddeti azaltabilmekte, diğer yandan da savaşmaya devam etme aşırılığını önleyebilmektedir. Karaaosmanoğlu bir diğer önemli yenilik olarak uluslararası örgütlerin de savaşa müdahil olmasını saymaktadır. Bu noktada; örgütlerin ve koalisyonların, insan ve halkın güvenliği ile kalkınma arasındaki, askeri kuvvet kullanma ile uluslararası görev arasındaki dengeleri nasıl sağlayacakları önem kazanmaktadır. Bununla birlikte ilgili devletin meşru egemenliği ve büyük devlet politikalarının siyasi ortamlar üzerinde küreselleşmeye rağmen sona ermeyen etkisi de bu dengelerde rol oynamaktadır. (Karaosmanoğlu, 2011: 21)

Günümüzde insan hakları adına savaşmanın meşru olduğu prensibi, Westphalia düzeninden büyük bir kopuş anlamına gelmektedir. Westphalia Barışı, 1648 yılında Otuz Yıl Savaşları'nı sona erdirmek üzere imzalanan antlaşmalarla kurulmuş ve iç ve dış politikanın ya da o dönemin diliyle bir başka biçimde ifade edilirse inanç ve diplomasinin birleştirilmesine son vermeyi hedeflemiştir. Westphalia ile diğer devletlerin içişlerine müdahale etmeme ilkesi ortaya çıkmıştır. Barışın inşa edilmesi, buradaki temel gayedir. Westphalia Barışı'na dayanan uluslararası sistemin, ülkeler arasındaki şiddet, yani savaş sorununa ürettiği bir çözümü vardır; ancak iç savaşlardan, etnik çatışmalardan ve günümüzde insan hakları ihlalleri adı verilen durumlardan kaynaklanabilen ülkelerin içindeki şiddete sunduğu bir yanıtı yoktur. Uluslararası sistem, barış sorununu merkeze almış, adalet ise ülke içindeki kurumlara terkedilmiştir. (Kissinger, 2002b: 215) Oysa 11 Eylül sonrası dünyasında, barış yerine adalet kavramı öne çıkartılarak, adalet ve demokrasi söylemi savaşa meşruiyet kazandırmak için kullanılır olmuştur.

Hobsbawm, yüzyılımızda savaş olgusunu ABD dış politikası ile yakından ilişkilendirmekte; ABD dış politikasının barışın kurumsallaşması idealindeki engelleyici rolüne dikkat çekmektedir. Özellikle ABD'nin 11 Eylül sonrası dış politika yaklaşımını ve Başkan Bush döneminde giriştiği Irak Savaşı'nı şiddetle eleştiren yazar, söz konusu yaklaşımı barış adına büyük bir tehdit olarak görmektedir. 19. yüzyılda yalnızcılık politikasını deklere eden ve kendini bir ölçüde dünyadan tecrit eden ABD, Kissinger'ın da belirttiği gibi 20. yüzyılda küresel kurtarıcı rolüne soyunmuştur. (Kissinger, 2002b: 224) Dünya Savaşları ile üstlendiği kurtarıcılık rolünü Soğuk Savaş'ta tiranlığa ve komünizm canavarına karşı sürdüren ABD, Soğuk Savaş sonrasında da farklı bir biçimde bu rolü devam ettirmektedir. Hobsbawm, ABD'nin ideologları ve destekçilerini, Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin ezici gücünü hayırsever küresel Amerikan imparatorluğunun kontrolündeki yeni bir dünya barışı ve ekonomik büyüme çağının başlangıcı olarak sundukları ve hatta bunu 19. yüzyılın Pax Britannica'sıyla karşılaştırdıkları için eleştirmektedir. Oysaki tarihçiye göre güçlü imparatorlukların demokrasiyi sadece kendileri için istedikleri, onu da güçleri yettiğince budanmış bir halde uygulamaya çalıştıkları aşikârdır. (Hobsbawm, 2008b: 35-36)

Hobsbawm'a göre ABD, tıpkı Sovyetler Birliği gibi, bir ölçüde bir devrimden doğan ideolojik bir güçtür ve dış politikasının temel unsurlarından biri dünyayı kendi ilkelerine göre tasarlamaktır. ABD'nin demokrasi ve evrensel insan hakları adına savaşa girişmesi, etik ilkelerden ziyade, bu ülkenin egemenlik ihtiraslarından kaynaklanmaktadır. Tarih, yönetimlerin ulusal çıkarlar dışındaki bir nedenden ötürü savaş açmasının çok zor olduğunu göstermektedir. Ancak, savaşlarda kamuoyunun ikna edilmesi; savaşı, halkın gözünde meşru ve haklı kılacak biçimde projekte edebilmek son derece önemlidir. (Hobsbawm, 2007: 27-28) Günümüzde artık bir savaşın "haklı" olup olmadığına bir anlamda kamuoyu karar vermektedir; bu nedenle savaşın ne şekilde sunulduğu önemlidir. İşte ABD'nin insan hakları ve demokrasi savunuculuğunun arkasında bu anlayış yatmaktadır. Hobsbawm'a göre, günümüzün en açık savaş tehlikesi, emperyal bir devlet olan ABD'nin akıldışı güdülerle hareket eden, denetlenemez hükümetinin küresel çaplı hırslarından kaynaklanmaktadır. Bu durum, istikrarsızlığı, öngörülemezliği, belirsizliği, saldırganlığı arttırmaktadır. (Hobsbawm, 2008b: 41-42)

2011 yılında verdiği bir röportajda Arap Baharı'nı heyecanla karşıladığını belirterek, onunla Fransa'da başlayıp Avrupa'ya yayılan 1848 Devrimleri arasında bir paralellik kuran Hobsbawm; bununla birlikte Tunus dışındaki ülkelerde Avrupa tipi bir liberal demokrasiye geçiş konusunda pek de umutlu olmadığını dile getirmiştir. Sokaklarda ilk günlerdeki coşku ve iyimser havanın da uzun sürmey

eceğine dair öngörüde bulunmuştur. (Whitehead, 2011) Ne yazık ki büyük umutlarla başlayan Arap Baharı, Ortadoğu coğrafyasına barışı getirmemiş, aksine kanlı bir savaşlar silsilesine dönüşmüştür. Tüm bunlar 21. yüzyılın erken döneminde dünyada barışın kurumsallaşması konusunda umuda çok fazla yer bırakmamaktadır.

**SONUÇ**

Kısaca ifade etmek gerekirse savaş, daha önceki yüzyıllarda olduğu gibi 20. ve 21. yüzyıllarda da dönüşüm geçirmiştir ve geçirmeye devam etmektedir. İki büyük dünya savaşının yaşandığı 20. yüzyıl insanlık tarihinin en büyük trajedilerine sahne olmuş, karanlık ve caniyane bir yüzyıl görüntüsü çizmiştir. Bir yandan bu yüzyıl tam bir savaş yüzyılı olarak yaşanırken, savaşta da her alanda "aşırılık" hüküm sürmüştür.

20. yüzyılda, özellikle de 1914 ile savaşların niteliği değişmiş, savaş ve barış ciddi dönüşümler geçirerek farklı anlamlar yüklenmiştir. Bu çağda siviller kitlesel anlamda savaşın korkunç etkilerine maruz kalmış, savaşın geleneksel asker- sivil ayrımı ortadan kalkmıştır. Artık savaşlara sınırsızlık egemendir, savaşı sınırlayacak geçmişin etik ilkeleri ya da diplomatik kodları söz konusu değildir; devlet ve toplum savaşın hizmetindedir. Karada, denizde, havada tüm alanları kaplayan biçimde deneyimlenen savaş, siyasetin dışına çıkmıştır. Soğuk Savaş ve ardından ortaya çıkan yeni savaş biçimleri de, şiddetin olağanlaşması gibi, 21. yüzyıla önemli bir tarihsel miras olarak kalmıştır. 21. yüzyılda savaşın niteliği değişmekle birlikte; sürekliliği ve siviller üzerinde dehşet verici etkiler yaptığı gerçeği değişmemiştir. 21. yüzyılda da savaşlar devam etmektedir; bu yüzyılın bir barış yüzyılı olma ihtimali son derece düşüktür. Hobsbawm 20. yüzyılda savaşın karanlık yüzüne, yol açtığı felaketlere, siviller üzerindeki etkilerine dikkat çekerken, bu yüzyıldan gelen mirası ve ABD'nin 11 Eylül sonrasında sarıldığı terörizme karşı savaş söylemi ve korku retoriğini de göz önüne aldığında 21. yüzyılın erken döneminde barışa ilişkin pek de umutlu değildir. 2012 yılında kaybettiğimiz yazarın öngörülerinin isabetli olup olmayacağını tarih gösterecektir.

Yüzyılımız 11 Eylül terör felaketi ile başlarken, günümüzde reform, demokrasi ve toplumsal barış mücadelesi olarak ortaya çıkan, ancak tüm Ortadoğu coğrafyasına şiddet, istikrarsızlık ve ıstırap getiren ve medyada da dile getirilen biçimiyle kışa dönüşen Arap Baharı, onun uzantısında patlak verip devam eden Suriye İç Savaşı ve IŞİD terörü, bir yandan da Afrika'da, Latin Amerika'da ve dünyanın çeşitli bölgelerinde yıllardır süregelen çatışma ve savaşlar, bu yüzyılda dünyanın barışa ulaşma ihtimali konusunda pek de iyimser bir tablo çizmemektedir.

**KAYNAKÇA**

Amnesty International, Facts & Figures: Syria Refugee Crisis & International Resettlement, https://www.amnesty.org/en/articles/news/2014/12/facts-figures-syria-refugee-crisis-international-resettlement/, erişim tarihi: 09.06.2015.

Churchill, Winston, 2. Dünya Savaşı Hatıraları: Savaştan Savaşa 1919-1939, Çev.: Mehmet Ali Yalkın, İstanbul, Örgün Yayınevi, 2004.

Clausewitz, Carl Von, (1832), On War, Translated by: Michael Howard, Peter Paret, Oxford University Press, 2007.

Gilpin, Robert, The Theory of Hegemonic War, The Journal of the Interdisciplinary History, Vol. 18, No. 4, The Origin and Prevention of Major Wars, Spring 1988, s. 591-613.

Gülboy, Burak, Mutlak Savaş: Birinci Dünya Savaşı'nın Kökenleri Üzerine Bir Çözümleme, İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2014.

Hobsbawm, Eric, Kısa Yirminci Yüzyıl Aşırılıklar Çağı 1914-1991, çev. Yavuz Alogan, Everest Yayınları, İstanbul, 2006.

Hobsbawm, Eric, (2008a), "20. Yüzyılda Savaş ve Barış", Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm, çev. Osman Akınhay, Agora Yayınları, İstanbul, 2008, s. 1-19.

Hobsbawm, Eric, (2008b), "21. Yüzyılın Başında Savaş, Barış ve Hegemonya", Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm, çev. Osman Akınhay, Agora Yayınları, İstanbul, 2008, s. 20-42.

Hobsbawm, Eric, Yeni Yüzyılın Eşiğinde, çev. İbrahim Yıldız, Yordam Yayınları, İstanbul, 2007.

Honig, Jan Willem, The Idea of Total War? From Clausewitz to Ludendorff, The Pacific War as Total War: Proceedings of the 2011 International Forum on War History (Tokyo: National Institute for Defence Studies, 2012), s. 29-41.

Kaldor, Mary, New & Old Wars: Organized Violence in a Globalized Era, Stanford: Stanford University Press, 2nd Edition, 2007.

Kaldor, Mary, Global Civil Society: An Answer to War, Cambridge, Polity Press, 2003.

Karaosmanoğlu, Ali L., 21. Yüzyılda Savaşı Tartışmak: Clausewitz Yeniden, Uluslararası İlişkiler, Cilt 8, Sayı 29, Bahar 2011, s. 5-25.

Kissinger, Henry, (2002a), Diplomasi, çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.

Kissinger, Henry, (2002b), Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?, çev. Tayfun Evyapan, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara, 2002.

Oktay, Cemil, Modern Toplumlarda Savaş ve Barış, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.

Sander, Oral, Siyasi Tarih 1918-1994, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004.

**KAYNAKÇA**

Snowman, Daniel, "An Interview with Eric Hobsbawm", History Today, Vol. 29, Issue 1, 1979, http://www.historytoday.com/daniel-snowman/interview-eric-hobsbawm, erişim tarihi: 06.06.2015.

Speier, Hans, "Ludendorff: Topyekûn Savaşa İlişkin Alman Kavramı", Modern Stratejinin Ustaları, Der.:Edward Mead Earle, çev. Selma Koçak, Doruk Yayımcılık, İstanbul, 2007.

UNHCR, http://www.unhcr.org.tr/?content=611, erişim tarihi: 09.06.2015.

Vasquez, John A., The War Puzzle Revisited, New York, Cambridge University Press, 2009.

Waltz, Kenneth N., Man, the State and War: a Theoretical Analysis, New York, Columbia University Press, 1959.

Whitehead, Andrew, "Eric Hobsbawm on 2011: 'It reminds me of 1848...' " , BBC, 23 December 2011, http://www.bbc.com/news/magazine-16217726, erişim tarihi: 03.06.2015.